

"MORTIMER ADLERNING FUQAROLIK ONGINI
SHAKLLANTIRUVCHI TA'LIM PARADIGMASI "

Suyunova Noila

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17002584>

Annotatsiya:

Ushbu maqolada amerikalik faylasuf Mortimer Adlarning ta'lim paradigmasi fuqarolik ongini shakllantirishdagi gnoseologik va aksiologik ahamiyati tahlil qilinadi. Adlarning The Paideia Proposal (1982) asarida ilgari surilgan demokratik ta'lim modeli ta'limni insoniy qadr-qimmatni yuksaltiruvchi va jamiyatni demokratik qadriyatlarga yo'naltiruvchi kuch sifatida talqin qiladi. Tadqiqotda Adlarning faol o'qish nazariyasi va tanqidiy tafakkur konsepsiyasi sun'iy intellekt davrida ham fuqarolik ongini shakllantirish uchun dolzarb manba bo'lib qolayotgani yoritiladi.

Abstract (English):

This paper examines the epistemological and axiological significance of Mortimer Adler's educational paradigm in shaping civic consciousness. His democratic education model, outlined in The Paideia Proposal (1982), presents education as a force for enhancing human dignity and guiding society towards democratic values. The study highlights Adler's theory of active reading and critical thinking, showing their relevance in fostering civic responsibility even in the age of artificial intelligence.

Mortimer Adlarning ta'lim konsepsiyasi falsafaning gnoseologik va aksiologik asoslariga tayangan holda ta'limni insoniyat taraqqiyotining eng muhim omili sifatida talqin qiladi. Adlarning nazarida ta'lim nafaqat shaxsiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish vositasi, balki jamiyatdagi ijtimoiy adolat va fuqarolik ongini mustahkamlashning zaruriy shartidir. Uning fikricha, demokratik jamiyatning haqiqiy tayanchi — bu fuqarolarining ongli, tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, o'z burchini anglagan shaxslaridir. Shu sababli u The Paideia Proposal asarida ta'limni barcha insonlar uchun yagona va umumiy huquq sifatida ilgari suradi. Adler yozadi: "Hamma bolalar bir xil sifatli ta'limga loyiq, chunki ular insoniy qadr-qimmat jihatidan tengdirlar" (Adler, 1982, p. 12).

Adlarning fuqarolik ongini shakllantirishga doir paradigmasida uch asosiy yo'nalish ko'zga tashlanadi: birinchidan, bilimning universalligi, ikkinchidan, tanqidiy tafakkurning zaruriyati, uchinchidan, ta'limning axloqiy va ijtimoiy vazifasi. Adlarningcha, ta'lim har bir insonni "yaxshi inson" va "yaxshi fuqaro" etib tarbiyalashga qaratilmog'i lozim (Adler, 1982, p. 55). Bu jihat uni liberal-demokratik ta'lim nazariyalari bilan yaqinlashtiradi. Masalan, A.

Gutmanning Democratic Education asarida ta'lim ijtimoiy adolat va fuqarolik hamkorligining asosi sifatida talqin qilinadi (Gutmann, 1999). Adler ham bu nuqtai nazarni o'z konsepsiyasida mustahkamlab, ta'limni demokratik jamiyatning intellektual tayanchi sifatida ko'radi. Adlarning faol o'qish nazariyasi ham fuqarolik ongini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Unga ko'ra, kitobni o'qish jarayoni oddiy ma'lumot olish emas, balki muallif bilan intellektual suhbatga kirishishdir. Adler yozadi: "Kitobni o'qish — bu muallif bilan teng darajada muloqot qilishdir, o'quvchi esa suhbatdosh sifatida faol qatnashishi kerak" (Adler, 1972, p. 7). Bu qarash o'quvchini passiv bilim qabul qiluvchidan faol bilim yaratuvchi sub'ektga aylantiradi. Tanqidiy fikrlash, baholash va xulosa chiqarish orqali o'quvchi o'z fikrini mustaqil shakllantiradi. Natijada, u fuqarolik mas'uliyatini chuqurroq anglaydi va jamiyatdagi qarorlar jarayonida faol ishtirok etishga tayyor bo'ladi.

Adlarning paradigmasi global ta'lim kontekstida ham dolzarbligini yo'qotmagan. Bugungi kunda demokratik jamiyatlarda fuqarolik ongini tarbiyalash, inson huquqlarini himoya qilish va ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlash ta'limning ustuvor vazifalari qatoriga kiradi. Adlarning konsepsiyasi UNESCOning ta'lim orqali tinchlik, xalqaro hamkorlik va inson huquqlarini rivojlantirish strategiyalari bilan uyg'unlashadi. Shuningdek, zamonaviy O'zbekiston ta'lim siyosatida ham yoshlarning ma'naviy-ma'rifiy saviyasini oshirish, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va tanqidiy tafakkurni shakllantirish alohida ustuvorlik sifatida belgilangan (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 2017). Bu jarayon Adlarning paradigmasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, milliy ta'lim tizimida fuqarolik ongini shakllantirish falsafiy asosga ega ekanini ko'rsatadi.

Shuningdek, Adlarning konsepsiyasi zamonaviy sun'iy intellekt davrida ham yangicha talqin qilinmoqda. Masalan, L. Floridi ta'kidlaganidek, "sun'iy intellekt bilim olish jarayonida inson sherigi sifatida xizmat qilishi mumkin, ammo u hech qachon inson tafakkurining tanqidiy va aksiologik funksiyalarini to'liq almashtira olmaydi" (Floridi, 2020, p. 118). Bu jihatdan qaraganda, Adlarning faol o'qish nazariyasi sun'iy intellekt davrida ham fuqarolik ongini shakllantirish uchun muhim bo'lib qolmoqda. AI vositalari bilim olish jarayonini tezlashtirishi mumkin, ammo fuqarolik ongining shakllanishi, tanqidiy tafakkur va axloqiy qarorlar qabul qilish faqat inson tafakkuri orqali amalga oshadi.

Demak, Adlarning paradigmasi nafaqat gnoseologik (bilim jarayonini anglash) va aksiologik (qadriyatlarni belgilash) asosga ega, balki pedagogik amaliyotda ham ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. U ta'limni shaxsni intellektual

jihatdan boyitish bilan bir qatorda uni demokratik jamiyatning mas'uliyatli fuqarosiga aylantirish jarayoni sifatida talqin etadi. Shunday qilib, Adlarning ta'lim paradigmasi global ta'lim muammolarini hal etishda ham, milliy ta'lim siyosatini boyitishda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adler, M. J. The Paideia Proposal: An Educational Manifesto. Macmillan, 1982.
2. Adler, M. J. How to Read a Book. New York: Simon and Schuster, 1972.
3. Gutmann, A. Democratic Education. Princeton University Press, 1999.
4. Nussbaum, M. C. Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education. Harvard University Press, 1997.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarning ma'naviy-ma'rifiy saviyasini oshirish va kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish to'g'risida"gi qarori, 2017-yil.
6. Floridi, L. The Ethics of Artificial Intelligence. Oxford University Press, 2020.

